

'... ובאמת כן יתברר לעתיד על כל חטאי ישראל כשיצורפו ויתלבנו, כמו שאמרו ז"ל בשבת (פט:) אם יהיו חטאיכם כשנים הללו שסדורות ובאות מששת ימי בראשית – כשלג ילבינו, והיינו דמאחר שאמיתות רצון הש"י כך, הוי כמו עבירה לשמה (בנויר נג:) וכמו שכתוב עת לעשות לד' הפרו תורתך, ואף על גב דהוא נתכוון לתאות עצמו, הוי ככפוהו ואכל מצה – יצא (ר"ה כח.). ואמרו בפ"ק דפסחים (ח.) דבישראל גם כשמתכוין גם להנאת עצמו ובודק חמץ לבקש מחט, מקרי צדיק גמור...

וכמו שאמרו בע"ז של ישראל דאין לה ביטול, ילפינן מקדושת מזבח – והיינו דע"ז שעשה ישראל ודאי אינו באמת אלא לעבודה לד', אלא שבעולם הזה אין נגלה עדיין זה ההכרה הברורה דכל מעשי ישראל הכל פעולת ד' ממש שהם חלק אלוק.

ומכל מקום גם על המחשבה לבד אין נענש, כמו שאז"ל (בקדושין מ.) מחשבה רעה אין מצרפה למעשה, [והיינו רק בישראל כמ"ש בירושלמי פ"ק דפאה], והיינו דאמיתות עומק ראשית דמחשבת איש הישראלי הוא רק לעשות כרצון הש"י, וכמו שכתב הרמב"ם (בפ"ב מהלכות גירושין) בטעם כופין אותו עד שיאמר רוצה אני. והמחשבה רעה נולדה מן היצר שיושב על ב' מפתחי הלב (ברכות סא.). וכמו שנאמר יצר לב האדם רע, וכמו שאמרו (שם יז.) גלוי וידוע שרצונינו לעשות רצונך, ומי מעכב – שאור שבעיסה כו'. ובעולם הזה שניתנה הבחירה במעשה לכך העונש כשבאה המחשבה לידי מעשה, שבמחשבה יש בו ב' מיני מחשבות דטוב ורע, ובכחו להגביר הטוב ולעכב המעשה... (מתוך לקוטי מאמרים לר"צ הכהן, עמ' 218).

וכיו"ב כתב שם (בעמ' 239):

'דבעכו"ם כשחוזר, מתבטלים מעשיו גם כן וכאילו לא עשה, כי כל מעשיו תוהו והבל. מה שאין כן פעולת הישראלי אי אפשר להתבטל, דגם שחוזר נעשו כזכיות והמעשה לא נתבטל [ולכך ילפינן לה דאין לה ביטול ממזבח. והבין].

וכן הוא בספרו 'צדקת הצדיק' (בהשמטה מכת"י, באות קסא):

זאו, במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני א-ל חי (הושע ב) – דייקא באותו מקום הוא ממש להיפך. כגון מע"ז נעשה דייקא עבודת ה', ולכן אמרו דילפינן ע"ז של ישראל טעונה גניזה ממזבח, עיין שם. כי באמת לאמתו עבד רק השי"ת ולא כח אחר. וכן מקלקול הברית נעשה שמירת הברית, ודייקא ע"ז זוכה לשם 'צדיק'...'

ענין בירור חטאי ישראל לעתיד, מופיע פעמים רבות בספד"ק מי השלוח להררמ"י מאיזביצא, רבו של רבנו צדוק הכהן, זכר צדיקים לברכה.

ע' ענין נוסף בספר שיח שרפי קדש א' תרסב – מהרר"ב מפשיסחא.

דף נג

'דאף על גב דקלל מלכו ואלהיו ופנה למעלה – אל ארץ יביט' – כזה הוא טבע האדם, שהאור והחושך משמשים בנפשו בערבוביא, ואין אחד מהם מסלק את חברו. מצד אחד לבו יכול להיות מופנה כלפי שמים, 'פניו למעלה', ומן הצד האחר באותה שעה ממש אל ארץ יביט – נשאר עובד ע"ז כשהיה, ולכך אין הע"ז בטילה, כי הלא ודאי אילו ביטל הע"ז לגמרי ואחרי כן חזר בו, אין הביטול נעקר למפרע. אלא כאן אף בתחילה בשעה שרקק בפניו ופנה למעלה, באותה שעה ממש יש בלבו להיות עובד ע"ז, ואין ביטולו ביטול גמור.

היוצא מזה שאין די לו לאדם להגביר את האור שבו, ולסמוך על כך שהחושך יסתלק מאליו, כי גם לאחר שישכון בו אור גדול עדיין החושך במקומו עומד, אלא צריך השתדלות מיוחדת לגרש את החושך (שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ, ז תשל"ב).

מה שמקובל בשם הבעש"ט שעבודת 'סור מרע' נעשית מאליה על ידי 'עשה טוב' – נראה שאין די רק בכך, אלא הכוונה שההתמקדות העיקרית צריכה להיות בעשייה החיובית ולא בהתעסקות עם הרע באופן ישיר כדי לסלקו.

(ע"ב) ישראל שוקף לבינה להשתחות לה ובא עובד כוכבים והשתחוה לה – אסרה. מנלן דאסרה?
אמר ר' אלעזר: כתחילה של ארץ ישראל, דאמר רחמנא ואשריהם תשרפון באש... –

מבואר שלכך הצריכה תורה לשרוף האשירות, לפי שאין מועיל להן ביטול. הרי מפורש שע"ז של ישראל [על כל פנים כשנעבדה] – אין לה ביטול דין תורה. וזה דלא כמו שכתב בספר פני יהושע (בסוכה לה) בשיטת הרמב"ם שאינו אלא מדרבנן.

[הריטב"א הקשה, מדוע הוצרכו ללמוד (לעיל נב) מושם בסתר שע"ז של ישראל טעונה גניזה, הלא יש ללמוד מואשריהם תשרפון באש משמע שאין מועיל להן ביטול. והביא בשם הראב"ד שאילו מ'ואשריהם תשרפון' הייתי אומר הוראת שעה היתה, לכך צריך לימוד נוסף.

ובשם הרמב"ן כתב לתרץ שמ'ואשריהם תשרפון' אין להוכיח שע"ז שעבדה ישראל בעצמו שאין יכול לבטל, כי שונה שם שנכרים עבדה, והוא אמינא דוקא בזה אין מי שיבטלה, שהרי הנכרים שעבדה – אינה שלהם, ואילו ישראל לא עבדה ממש, ואין הנכרים כשלוהם אלא לאסור ולא לבטל ולהתיר.

על כל פנים מדברי הראשונים מבואר שע"ז של ישראל שעבדה – אין מועיל לה ביטול מן התורה] (עפ"י שו"ת אחיעזר ח"ב טז, ד. וכן הקשה מכאן על דברי הפני יהושע, בספר נחל איתן הל' ע"ז ח, ט ועוד).

כמובא לעיל (נב). דברי הרמב"ן הללו שנויים במחלוקת, כאשר לא עבדה ישראל, האם אין לה ביטול מדין תורה או מדרבנן. וע"ע בענין זה בשער המלך לולב ח, א; חדושי הגר"ר בענגיס ח"א לו.

'מכדי ירושה היא להם מאבותיהם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו' – אעפ"י שמה שנטעו יושבי הארץ שלהם הוא, אך אותם אילנות שמדורות ראשונים [וכן מה שצמח מאליו] לא היה להם חלק בו (עפ"י תוס' ר"ה יג. ד"ה ולא. וע"ש בשו"ת עונג יום טוב לה).

'ואי משום הנך דמעיקרא, בביטולא בעלמא סגי להו' – ואם תאמר, הלא זכה אברהם אבינו בארץ ובכל אשר בה, ואם כן הרי באו האשרות לרשות ישראל ושוב אין להן ביטול. כן הקשה בספר שער המלך (לולב ח).

[ואף על פי שאילנות המחברים לקרקע הריהם כקרקע, ואין קרקע נקנית בקנין חצר אלא בכסף וכו'. אך לפי הסוברים שאילנות שאין צריכים לקרקע אין דינם כקרקע, יש מקום לקושיא].

יש לומר שאעפ"י שחצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו, אין קונה דבר האסור שודאי אין נוח לו לקנותו (תורת חיים). ואם משום שאחר כך כשעבדו ישראל לעגל היה נוח להם בזכיית האשרות, הלא אז לא היו נמצאים בארץ אלא הכנענים, וכל שאינו עומד בצד חצרו לא קנה, וכשבאו ישראל לארץ כבר חזרו בתשובה ואין נוח להם בזכיית אותן אשרות.

ועוד יש לומר בפשיטות, שודאי לא הקנה לו הקב"ה לאברהם אבינו את האיסור, וגם לא ניחא ליה בהן, וא"כ מתחילה לא יצאו האשרות מרשות בעליהן הראשונים.

עוד יש לומר שאברהם אבינו לא קנה אלא הגוף, אבל זכות פירות נשארה לשבעת עממין עד שנכנסו ישראל לארץ (עפ"י שו"ת באר יצחק יו"ד ל).

'מדפלוהו ישראל... ' – בכל מקום בתורה כשמוזהירה על ע"ו, מוזכר אשריהם תשרפון, מלבד בפרשת משפטים. מה טעם? – כי כשמדובר לפני חטא העגל באמת עדיין לא נאסרו האשרות בא"י (הר"ר אופיר שיחי' – בשם הגר"י אברמסקי זצ"ל).

'וכי אתא עובד כוכבים ופלה לה, שליחותא דידה קעביד' – אין הכוונה כאן לדין שליחות שבכל מקום, שמתייחס המעשה אל המשלח, שהרי אין שליחות לגוי – אלא הכוונה רק לומר שיש כאן ניהותא מצד הבעלים שהלה יעבוד לה, ושוב יכול לאסור דבר שאינו שלו, כי הבעלים מרוצה בכך (תורי"ד; גליון הש"ס על הירושלמי דמאי ו,א; חתם סופר או"ח פד; ברכי יוסף אה"ע ה; שו"ת עונג יום טוב פב; בית זבול ח"ב יב,י). ואולם בספר מחנה אפרים (שלוחין סו"י יד) כתב ש'נראה קצת' מגמרא דידן [דלא כהירושלמי], שעכו"ם יכול ליעשות שליח לחברו. וכתב שאין להקשות הלא אין שליח לדבר עבירה – כי בנכרי אין אומרים כן.

[צ"ב בדבריו, הלא כאן מדובר בשליחות ישראל ולא של חברו הגוי. ואף כי עבדו לעגל, נשאר בני ברית, ואין אני מקיים 'מה אתם בני ברית אף שלוחכם'.

עוד על שליחות נכרי מנכרי – ע' בקצוה"ח (קפח סק"א) בשם משאת בנימין שנכרי עושה שליח נכרי. וכ"ד הש"ך רמג סק"ה; חות יאיר מט. ואילו בבית שמואל (ה סקי"ט) חולק. וכ"ד המשל"מ שלוהין ב,א ומג"א תמח סק"ד – עפ"י ירושלמי ריש תרומות ורפ"ו דדמאי. וע"ע במובא להלן עא.].

'מזבח שנפגם אסור עד שינתן רובו... מאי קרא בשומו כל אבני מזבח כאבני גר מנפצות – ורובו ככולו בכל מקום (תורי"ד. וע' הוריות ג: דלמסקנא אמרינן 'רובו ככולו' גם במקום שנאמר בפירוש 'כל').

דף נד

'מתקיף לה רבי זירא: אונס רחמנא פטריה... אלא אמר רבא: הכל היו בכלל לא תעבדם, וכשפרט לך הכתוב וחי בהם ולא שימות בהם, יצא אונס. והדר כתב רחמנא ולא תחללו את שם קדשי דאפילו באונס, הא כיצד? הא בצנעא והא בפרהסיא' – כלומר, אל תאמר היות והעובד מאונס פטור ממיתה לכן לא ייחשב 'נעבד', אלא הכל היו בכלל לא תעבדם ואם כי יצא האונס ונפטר, כשהחזיר הכתוב לכלול את העובר בפרהסיא בולא תחללו, חזר האונס להיקרא 'נעבד' [ולא תאמר אין כאן אלא מצות קידוש השם בעלמא אבל לא חל עליו שם 'נעבד'] (רמב"ן).

ורבי משה מקוצי (בעל הסמ"ג, מובא בתוס' כאן) פרש שלדעת רבא, העובד בפרהסיא כדי להינצל ממיתה – חייב מיתה, הלכך נחשב 'נעבד' [ואולם דעת התוס' והרמב"ם שאף כי מצווה ליהרג ולא לעבור – אם עבר פטור ממיתה].

ויש מפרשים שרבא סובר שבצנעא אין חייבים ליהרג אפילו בעבודה זרה [וגילוי עריות], וכיון שמוותר לו באופן זה להשתחוות לה, אינה נאסרת, וכדלהלן.

מן האחרונים יש שפרש שרבי זירא סבר שמעשה עבירה הנעשה באונס – אינו מתייחס לאדם כמעשהו על פי דין התורה, והרי זה כאילו כפפו קומתו בעל כרחו להשתחוות לה, שאין זו 'עבודה' כלל (שו"ת תמדת שלמה לח).

האחרונים האריכו לדון בגדרים אלו, ויש שתלו מחלוקת ר' זירא ורבא במקום אחר (יבמות נו:; בשאלה זו; האם 'אונס' אינו